

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

jaargang 59 / 38

16 juni 1984

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In de volgende serie van vier artikelen willen we aandacht besteden aan het fenomeen 'dopers radicalisme' in haar eerste verschijningsvorm, namelijk in de kerk van Zürich die pas tot reformatie was gekomen onder Huldrych Zwingli, omstreeks 1523. Centrale vraagstelling zal zijn: Waar liggen de breekpunten tussen reformatie en radicalisme? Of anders gesteld: Waar zal de reformatie haar kracht in hebbente zoeken in haar strijd aan het front waar radicalisme en revolutie elkaars bondgenoten worden? Deze vraagstelling heeft tot vandaag toe haar actualiteit behouden! Doperse tendenzen laten zich immers ook in de Nederlandse samenleving maar al te duidelijk gelden.

¹ H. Fast (Hrsg.), *Der linke Flügel der Reformation*. Bremen 1962.

² W. Balke, *Calvin en de doperse radicalen*. Amsterdam 1973.

³ J. W. Tunderman, *Marnix van St. Aldegonde en de subjectivistische stroomingen in de Nederlanden der 16e eeuw*. Goes z.j. (1940).

⁴ Vgl. J. Kamphuis, *Apocalyptische demonstratie*. De Ref. 4 febr. '84.

Zwingli en de Doperse radicalen I

UIT DE SCHRIFT

De ene prediking in Gods schepping III

KERKELIJK L M N

De ware duizendpoot (vervolg)

LITERATUUR

Taal in 1984, hoop of wanhoop? I

KORT GEHOUDEN

Doe als wij

Afscheiding in Hattem

Synode-impressies

PERSSCHOUW

Valse voorlichting over Velema

Zwingli en de Doperse radicalen I

De reformatie van de 16de eeuw heeft niet alleen strijd te voeren tegen Rome, maar ze moet ook een front vormen tegenover spiritualistische, doperse radicalen, de 'linkervleugel van de reformatie' (H. Fast).¹ Luther is met hen geconfronteerd in Wittenberg, we denken aan Karlstadt en Müntzer. Zwingli maakt in Zürich de geboorte mee van de doperse beweging onder leiding van Grebel en Mantz. Ook Calvin² heeft zijn beste krachten ingezet om doperse radicalen terecht te wijzen en hun leer fundamenteel te weerleggen. In de Nederlanden van de 16de eeuw grijpt de doperij eveneens breed om zich heen: velen nemen deel aan het 'avontuur' van Munster in 1534/1535 onder Jan van Leiden, terwijl later anderen als stillen in den lande leven en Menno Simonsz. volgen. Reformatorische voorgangers zoals Johannes a Lasco houden in Emden disputen met hen. Guido de Brès publiceert zijn boek *'De wor-*

tel, den oorspronck ende het fundament der Wederdooperen ofte Herdooperen van onsen tijde' (1570). En niet vergeten mag worden de grote strijd van Marnix van Sint Aldegonde³ in dezen.

Bovendien hebben de Gereformeerde kerken in hun *Nederlandse Geloofsbelijdenis* (opgesteld door De Brès) ook sámen front gemaakt tegen verschillende leerstellingen van de dopersen (artt. 18, 19, 34, 36).

Er is meer te noemen, maar de vraag wordt van belang hoe het komt dat de beweging van de doperse radicalen, – geboren in de kerk der reformatie! – zich steeds verder vreemdt van haar oorsprong. De reformatie is zélf toch in wezen een radikale beweging! Bij Zwingli is dat zonder meer op te merken, evenals bij andere reformatoren. Maar waarin zit dan het verschil als beiden doorgaan voor 'radikaal', dat is 'tot de wortel toe gaande'? Zit het misschien in een verschillende doopbeskouwing? Nee, moet het antwoord zijn, de doop is pas later een geschilpunt, de kinderdoop-afwijzing is 'maar' een uitloper van een dieper liggende wortel. In de geschiedenis van de Zwingliaanse reformatie zien we een heel ander startpunt voor de radicalen: sociaal-economische problemen gekoppeld aan een bepaalde visie op de taak van de overheid, terwijl de 'kerkelijke' voedingsbodem wordt gevonden in een individualistisch-subjectivistisch bijbelgebruik in het conventikel. We zien al spoedig in Zürich een 'rode draad' door alle ontwikkelingen lopen, namelijk van een nogal absoluut dualisme tussen geest en vlees, goed en kwaad, kerk en wereld. Deze zwart-wit voorstelling krijgt nog als component een consequente negatie van de 'uitdagingen' vanuit de bestaande structuren van maatschappij en politiek.

Actueel zijn deze zaken wel: tot in onze dagen werken dopers-radikale ideeën door.⁴

Tegenover christenen die Gods koninkrijk dienen met overheidsfuncties, belasting betalen en militaire dienst etc., staan de moderne christen-radikalen die het koninkrijk van God zien zónder de verstrengeling met 'aardse' zaken. Sommigen trekken zich hieruit 't liefst terug, maar anderen kunnen het niet verkroppen als hun tegenstanders winnen en grijpen naar het wapen van de actie – soms geweldloos, soms anarchistisch of gewelddadig. Immers, waar ligt de grens van het toelaatbare als het allemaal tegenzit?

Het is goed stil te staan bij het begin van een beweging die zijn wortels schijnt te hebben in de reformatie, maar toch uitmondt in verschillende vormen van revolutionair extremisme.

■ De opkomst van het radikalisme in Zurich

Zwingli's reformatorisch optreden in de jaren 1519-1523 wordt na het eerste godsdienstgesprek in Zurich (jan. 1523) door de stedelijke overheid in bescherming genomen. Er lijkt dan een periode aan te breken waarin rustig verder gewerkt kan worden aan de vernieuwing van de kerk. Het evangeliewoord moet nu wel door alle predikers worden verkondigd, maar de mis wordt ook nog altijd bediend. En daarnaast blijven velen vertrouwen op beelden en relikwieën. Het is dus wel duidelijk dat met de overwinning van Zwingli in het eerste godsdienstdispuut nog lang niet alle inwoners zijn gewonnen voor de begonnen reformatie. De partij van de 'oud-gelovigen' verliest wel steeds meer terrein, maar 'Rome' is zeker nog niet verslagen. Anders gezegd: het bevrijdende evangeliewoord zal nog veel weerstand moeten overwinnen. En Zwingli weet dat dáárin zijn voornaamste taak ligt opgesloten.

Onder zijn aanhangers bevinden zich verschillende groepen. De reformator onderscheidt zelf drie. De eerste groep bestaat uit mensen die uit haat tegen het roomse geloof 'evangelisch' zijn geworden; hún geloof is dat ze niet-katholiek zijn. Een andere groep wordt gevormd door libertinistische lieden die de 'vrijheid van het evangelie' misbruiken voor hun ongebonden leven. Dan is er de derde groep: deze mensen willen in alles hun leer en leven onderwerpen aan het Woord van God. Zij zijn de trouwste volgelingen en medestanders van Zwingli. Juist binnen deze groep van toegewijden begint omstreeks 1523 enige verontrusting de kop op te steken over het uitblijven van verdere hervormingen in kerk en samenleving. Men had het zo mooi gevonden dat Zwingli's collega Leo Jud

scherpe aanvallen had gedaan op de roomse liturgische gebruiken. En de meester zelf had toch maar ingestemd met de vasten-overtreding van het voorjaar 1522—hij had toch maar de 'vrijheid van de spijzen' verkondigd.⁵ Bovendien is Zwingli ook een verklaard tegenstander van enige vorm van politieke samenwerking met roomse machten, het zgn. Reislafen en de daaraan verbonden Pensionen.

Trouwens, Zwingli heeft zich in de zomer van 1522 op een wel heel speciale manier uitgelaten in zijn strijd tegen Rome. Tijdens een preek van de Franciskaner monnik Lambert uit Avignon in de Fraumunster valt Zwingli hem in de rede als de monnik spreekt over de verering van Maria en de heiligen. Hij roept: 'Broeder, je vergist je!' Waarop Lambert antwoordt: 'Laten we dan eens disputeren over deze zaak.' En dat gebeurt. En in het dispuut met Zwingli komt deze monnik inderdaad tot een schriftuurlijk inzicht in de aangegeven kwestie. Wat een preekonderbreking al niet tot gevolg heeft . . .

Leo Jud past dezelfde methode toe, vooral in 1523, dus ná het eerste godsdienstdispuut. Het is ook zijn doel de dwalingen van Rome te ontmaskeren op publieke wijze, en zo de waarheid tot gelding brengen. Rome moet letterlijk zwijgen en de 'gewone man' moet hierin duidelijk betrokken worden. Bovendien is deze methode een duidelijk signaal in de richting van de overheid.

Ook in 1523 doen een viertal leken onder aanvoering van Konrad Grebel net zo iets. Maar dan grijpt de stadsoverheid in. Deze vrienden van Zwingli moeten voor hun 'vergriep' voor de kleine raad van Zurich verschijnen. En deze magistraat verbiedt hun deze acties! Maar de Zwingliaanse ijveraars laten zich dit niet gezeggen: met een grote knal laten ze de deur van de raadszaal achter zich dichtvallen. Ze menen in hun recht te staan. En bovendien is er ook nog een grote raad; die bestaat voor het merendeel uit aanhangers van Zwingli.

Intussen hebben deze vrienden van de hervormer ook andere punten van kritiek. Ze willen afschaffing van de kerkelijke tienden, ook een harde aanpak van het probleem van de woekerrente. Sociale aspecten hebben een evengrote plaats in hun protesten als de puur kerkelijke.

Zwingli is het in veel opzichten eens met zijn volgelingen. Ook hij wil dat het evangelie gestalte krijgt in nieuwe maatregelen voor kerk en samenleving. Maar Zwingli's prioriteiten liggen anders: hij is niet in de eerste plaats

KERNREDACTIE:
DR. K. VELING (eindredacteur).
DS. C. J. SMELIK.
DR. W. G. DE VRIES.

BREDEREDACTIE:
PROF. DRS. D. DEDDENS.
PROF. DR. J. DOUMA.
PROF. J. KAMPHUIS.
PROF. DR. C. TRIMP.
DS. C. J. SMELIK,
DR. K. VELING,
DR. W. G. DE VRIES

Alle stukken bestemd voor de
Redactie aan:
K. Veling,
Postbus 99.8050 AB te Hattern.

ADMINISTRATIE:
Uitgeverij
Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040
Postbus 25,4460 AA Goes
Tel. (01100) 15591

Advertenties 40 cent per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Advertenties
(01100) 27555, toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming
van de uitgever is het niet toe-
gestaan artikelen uit dit blad over
te nemen.

Abonnement: f 69,— per jaar.
Buitenland: f 121,20 per jaar (zee-
post).
Losse nummers f 1,40 (excl. porto).

uit op 'successen' in praktische zin; hij wil eerst het fundament van de vernieuwing verstevigen, namelijk door de voortgaande bediening van Gods Woord. Hij wil geen vernieuwingsmaatregelen forceren. De vruchten op zijn werk zullen langzaam groeien. Hem kenmerkt een 'langzame haast' in het najagen van concrete resultaten in het openbare leven. Bovendien moet hij ermee rekenen dat de overheid veel te zeggen heeft in deze zaken – én: de steun van de magistraat moet niet wegvallen!

■ Radikale leiders

We willen nu een korte bespreking geven van enkele vooraanstaande figuren uit de omgeving van Zwingli, die binnen enkele jaren hun grote meester zullen afvallen en de leiding nemen van de beweging der doperse radicalen.

Een man met grote sprekersgaven is de *expriester Wilhelm Reublin* die na zijn studie aan de universiteit van Freiburg in Basel optreedt. Daar keert hij zich in zijn preken fel tegen het misofferen de heiligenverering. Hij wordt verdreven en wijkt uit naar Zurich. In het dorp Witikon, ten zuiden van Zurich, roept hij de boerengemeenschap op tot verzet tegen de uitbuiting door de clerus. Betaal geen kerkelijke tienden meer! Schaf ook de vastengebruiken af en tevens het celibaat. Onstuimiger nog dan Zwingli is hij de eerste priester die officieel in het huwelijk treedt. En hij roept elke geestelijke (man of vrouw) op om zijn voorbeeld maar snel te volgen. In een preek, waarschijnlijk over de rijke man en de arme Lazarus, hoort men Reublin zeggen: 'Jij rijke man, je stopt je zoons en dochters in het klooster, alleen om je thuis met de andere kinderen des te beter vol te kunnen stoppen.' Hij laat ook scherpe kritiek horen op de overheid, de burgervader wordt bestempeld als 'stinkende- burgermeister'. Reublins preken gaan er bij velen in als koek. Men zal het in Zurich wel merken wat hervorming betekent! De boeren van Witikon zullen geen gulden meer opzij leggen voor de financiering van het wereldse leventje van de Zurichse geestelijken.

Wilhelm Reublin kan tot zover gekarakteriseerd worden als een 'maatschappijkritisch hervormer' met een zekere sociaal-revolutionaire inslag.

Een jaar later, in 1524, komt een nieuw element naar voren: hij overtuigt een aantal ouders ervan hun zuigelingen niet meer ten doop te houden. De kinderdoop is een uitvinding van het pausdom en daarmee moet ge-

broken worden. Op dit punt komen we later terug.

Een tweede figuur met bijzondere leiderscapaciteiten is de invalide boekverkoper *Andreas Castelberger*. Hij is de vaste leverancier voor Zwingli. Deze Andreas 'op de kruiken' begint op uitnodiging van inwoners van Zurich kort na het eerste godsdienstgesprek (jan. 1523) regelmatig huiselijke bijeenkomsten te houden waar hij o.a. de brieven van Paulus uitlegt. Als lekenprediker houdt hij welbeschouwd zijn hoorders een sociaal evangelie voor. Hij weet het raak te zeggen: 'Vergelijk eens met elkaar: Iemand die dat

⁶ J. M. Stayer, Wilhelm Reublin. Eine pikareske Wanderung durch das frühe Täuferum. In: Radikale Reformatoren (Hrsg. H. J. Goertz). München 1978. Blz. 93-102.

Huldrych Zwingli

niet nodig heeft, en die woeker drijft met prebenden en andere inkomsten, of die meer goederen samenbrengt dan hij nodig heeft om daarmee zijn volle pens nog beter en rijker vol te stouwen én iemand met arme kinderen, die uit armoe steelt om zichzelf en zijn kinderen te onderhouden. Die man, die uit armoe steelt, is in de ogen van God even goed en rechtvaardig als mensen, die boven behoefte goederen en woeker bijeengebracht hebben'.

Ook keert Castelberger zich tegen de oorlog als in strijd met het evangelie.

Deze kring staat op één lijn met het conventikel, dat zich losmaakt van de officiële kerk

en waar leken voorgaan in 'Bibelstunden'. Volgens J. F. Gerhard Goeters hebben we hier te maken met 'de wieg van het doper-

⁷ J. F. Gerhard Goeters. Die Vorgeschichte des Täuferturns in Zürich. In: Studien zur Geschichte und Theologie der Reformation. Neukirchen 1969. Blz. 255.

Als derde figuur vermelden we **Ludwig Hätzler**, een ex-kapelaan met grote dadendrang. Hij wordt eerst een ijverig medestander van Zwingli en geeft een boek uit tegen de beeldenverering. Maar daar laat hij het niet bij. Hij valt tijdens een preek de priester Heffelin lastig met herhaalde interrupties over de beeldendienst. Hätzler bereikt ermee dat de raad van Zürich zich over de zaak zal buigen. Dat kan nog wel even duren, hoewel Hätzler met onmiddellijke ingang alle beelden uit kerken en straten wil verwijderen; zo nodig door een beeldenstorm! Ook deze ijveraar sluit zich later aan bij het conventikel. Hij meent dat Zwingli niet radikaal genoeg is.

De belangrijkste leiders van de Zürichse radikalen zijn echter **Konrad Grebel** en **Felix Mantz**. De laatste is zoon van een geestelijke en is vanaf het begin van Zwingli's optreden in 1519 in Zürich een enthousiast volgeling. Maar op een drietal punten komt hij in 1522 tot een afwijkende stellingname tegenover Zwingli: voor Mantz wegen het zwaarst de kwesties rond de tienden, de woekerrente en de mis. Hij wil dat de overheid er onmiddellijk tegen in actie komt. Maar het uitblijven van dergelijke stappen brengt hem ertoe zich af te zonderen van de officiële kerk. In het huis van zijn moeder worden ook samenkomsten gehouden waar het evangelie wordt onderzocht zonder één geestelijke. De humanistisch gevormde Felix Mantz is zelf wel in staat de bijbel uit te leggen.

Konrad Grebel⁸ heeft een wetenschappelijke opleiding ontvangen. Als patriciërszoon studeerde hij in Wenen en Parijs. In 1520 keert hij naar Zürich terug, waar hij onder Zwingli studeert in de Griekse taal en letteren – volkomen in humanistische zin. Maar in 1522 wordt hij een overtuigd aanhanger van de hervormer; als temperamentvolle jongeling trotseert hij de raad met zijn preekonderbreking. Met zijn nog altijd roomse familie breekt hij, als er geen goedkeuring afkomt over zijn voorgenomen huwelijk met een meisje uit een lagere stand.

Zwingli schakelt hem in bij de voorbereiding van enkele publikaties. In een van Zwingli's boeken wordt een gedicht van Grebel opgenomen waarin deze een felle aanval doet op de bisschoppen die hij afschildert als verscheurende wolven.

Zwingli schijnt daarna met plannen rond te lopen om Grebel te benoemen aan de te stichten theologische opleiding in Zürich. Toch

komt daar niets van, omdat de hervormer iets begint te proeven van een stuk radikalisme dat wel een tot onschriftuurlijk handelen kan uitgroeien. Er komt namelijk in de zomer van 1523 een verzoek bij Zwingli binnen van de zijde van deze radikalen om mee te werken aan zo iets als een staatsgreep. Men wil een partij vormen van alleen overtuigde christenen die de macht van de raad zou moeten overnemen. Dan zouden ook de zo nodige hervormingen in kerk en samenleving vlot kunnen worden doorgezet. Het idee zet de hervormer aan het denken en zijn antwoord is een duidelijk 'nee' tegen deze actie! Zo niet! Reformatie is geen revolutie!

De beide stadsraden merken ook de opkomende onrust in de stad. Steeds meer wordt de sfeer bepaald door de onstuimige eisen van Zwingli's radikale volgelingen. Daarom neemt de magistraat het besluit om duidelijkheid te verschaffen openkele omstreken punten: in oktober 1523 zal een nieuw godsdienstgesprek gehouden worden om te spreken over de beeldenverering en de viering van de mis.

H. Veldman

⁸ H. S. Bender, Conrad Grebel ca. 1498-1526, The founder of the Swiss Brethren, sometimes called Anabaptists. Goshen 1950.

Scriba's opgelet! Wij leveren nu twee soorten **DOOPKAARTEN**: nr. 291 = het vertrouwde model 'Ik heb u bij uw naam geroepen..'. 13,5 x 19,5 cm; nr. 71 = een nieuw ontwerp 'Want voor u is de belofte..'. 12 x 12 cm. Beide kosten f 12,75 per 25 st., excl. verzendkosten. Bel voor meer inlichtingen: 01100-15591. Uitg. Oosterbaan & Le Cointre bv, Postbus 25, 4460 AA Goes.

De ene prediking in Gods schepping III

De tijd gaat maar door. De zon gaat op en onder. De hemelkoepel is overdag en 's nachts een heraut van de levende God. Een prediking zonder woorden. . . De seizoenen schuiven op en de oogst wordt binnengehaald. Guido Gezelle heeft Psalm 19 fijn aanvoeld, toen hij dichtte:

Ons spreekt de bloeme een tale,

Ons groet altemale, wat God geschapen heeft. . .

We beginnen met God en eindigen in God. De lof is voor Hem alleen. Ook als de zonnebloemen bloeien en de aardappels uit de grond komen, is de lof voor God alleen. En al die seizoenen schuiven op naar de grote Dag van God. Dan is Hij in allen *alles*. Je wordt er sprakeloos van. Maar zóver is het vandaag nog niet.

Waar je vandaag ook zit in Gods wereld, de taal van Gods liefde en glorie dringt zich aan elk mens op. Elke hater van God heeft uiteindelijk alleen met Hém te maken. Wat zou het een feest zijn, als al die haters van God Hém zouden gaan loven in Zijn huis. David heeft de heerlijkheid van zijn Verlosser gezien (o Here, mijn rots en mijn Verlosser, vers 15), hij heeft Gods schuldvergevende gunst geproefd, hij heeft de heerlijkheid van de Schrift, van de wet gezien, hij weet van de komende Verlosser en nu is hij in ekstase over de luister **van deze**, zijn God. Hij heeft de troostvolle prediking in het heiligdom gelovig aanvaard en dan gaat hij uit het heiligdom weer naar buiten en dan groet hem alte-

male wat God geschapen heeft. Hij is bevrijd van de dwaze dilemma's: 'de natuur is maar de natuur en de genade is alles'. Of: 'de natuur is alles en de kerk is niets'.

Juist nu hij de prediking in het heiligdom hoorde, verstaat hij des te beter de prediking buiten: hij hoort het lied dat de hemelen zingen tot eer van zijn God. In heel de schepping ziet hij het werk van zijn grote Meester, Schepper. Heel de schepping is domein van zijn Vader, domein helaas waar de duivel binnengebroken. Maar ondanks die duivel beluistert hij elke dag het lied van God, zijn Vader. De ene dag is nog niet uitgezongen of de nacht neemt het lied weer over. De nacht is nog niet voorbij of de dag zet in met een nieuw hymne. De zon sliep a.h.w. 's nachts in een tent en 's morgens komt hij tevoorschijn uit z'n tent. De zon is als een bruidegom die 's morgens uit z'n slaapkamer tevoorschijn komt en zin heeft in de nieuwe dag. Hij is als een held die met snelle pas zijn tocht aflegt over Gods grote wereld. Van oost naar west. De dichter is onder de indruk van zijn verterende gloed en van de lange baan die hij aflegt. . . Elke dag weer.

Wat is de zon? Zon is leven. Is er geen zon, dan ook geen groei van groente, gras en koeien. Zon is economie, zon is politiek. Verdwijnt de zon, dan ligt de economie plat en is het met politiek-bedrijven gedaan. Góð geeft de zon, Hij zoekt ons leven. Hij zorgt voor onze economie. De hele aarde ziet de zon en is niet te verontschuldigen.

En dan stapt de dichter het heiligdom binnen en wat ontvangt hij in de prediking dan een scherp zicht op zijn God, Vaderen Schepper. En buiten gekomen, bekijkt hij de natuur door de bril van de Schrift. Maar het is één prediking. En dan is hij nog meer onder de indruk van bomen en planten, van de wateren en de zonsondergangen van zoveel meer. Hij weet: het is alles het werk van Gods goede Vaderhand. Binnen en buiten de kerk.

Lezen: Psalm 19 : Sb-7.

M. J. C. Blok

622 In het eerste artikel onder deze titel hebben we geprobeerd de uitdrukking 'het evangelie handen en voeten geven' wat van dichterbij te bekijken –, vooral zoals die opdook in een voor de radio gehouden gesprek over de ontwikkeling in de syn. 'Gereformeerde Kerken' in zogenaamde atoom-pacifistische zin.

De ware duizendpoot (vervolg)

■ Het IKV meldt zich

Het verhaal van mijn ontdekking is nog niet uit. Want – eigenlijk kon het niet missen – het IKV met mevr. Strikwerda dan wel Mient-Jan Faber moesten óók nog in het zicht komen om het beeld van de ware duizendpoot te vervolmaken.

Het gebeurde dan ook. Maar het gebeurde op een manier die toch nog weer *schokkend* was – schokkend voor het christelijk geloof, *waartegen* het IKV (spreekbuis voor 'de' nederlandse kerken!) zo'n effectieve propaganda voert in zijn 'vredes'-campagne, die hoe langer hoe dichterbij de grens van het feitelijk geweld, de feitelijke burgeroorlog nadert.

Het 'handen en voeten' geven aan het Evangelie en dat in successie, nl. van het -ene synodale besluit voor de vrede en dus tegen de kernbewapening, naar het andere, dat verhaal hoorde ik voor de radio.

Niet lang daarna zag ik voor de televisie de voorzitter van de synode der Nederlandse Hervormde Kerk ds. Roos en de woordvoerder van het IKV Mient-Jan Faber in gesprek met elkaar. Het ging over de vóórtgaande campagnes, die het IKV in de zin heeft en die (ijzeren consequentie!) hoe langer hoe dichterbij de grens van het gewelddadig verzet naderen, ook al heeft men de mond nog vol van geweldloosheid.

De gesprekspartners waren het fundamenteel met elkaar eens: atoompacifisme was de leus en tégen Woensdrecht was het parool.

■ Over inquisitie gesproken

Maar Mient-Jan Faber wilde méér. En ds. Roos wilde minder. Verklaarbaar: de één is syn. gereformeerd en dus van houding wat aggressiever en imperialistischer. De ander is hervormd en huivert er dus voor terug de kerk getalsmatig aan dit activisme op te offeren.

Ik moet zeggen, dat ds. Roos wat een schutterige indruk maakte tegenover de zelfverzekerdheid en doelgerichtheid die van de secretaris van het IKV uitstraalde (de neo-calvinistische zelfverzekerdheid – nieuwe stijl!). Maar ik moet ook zeggen dat de schutterigheid van ds. Roos mij toch aanzienlijk liever was dan de agressiviteit van Faber. Je kon zeggen bij het aanhoren van de eerste: hier was een hoogkerkelijke tacticus aan het woord. En dat moest je ook wel zeggen, toen ds. Roos op de vraag wat zij van de kant van de hervormde synode, nu ze vóór het 'tégen' hadden gekozen, wel dachten te doen met die mensen, die (bijvoorbeeld) beroepshalve werden ingeschakeld (en zich ook lieten inschakelen) in de bewapening van Nederland binnen het kader van de Navo met de nucleaire elementen. Het antwoord: 'wij, hervormden, zijn nooit sterk in de inquisitie geweest' was mij net iets te sterk in het gedenkjaar van de Afscheiding! 150 jaar geleden moest een dominee in Ulrum (en de grote mannen achter de schermen in het synodale Den Haag wisten er alles van en dirigeerden ook die procedure in het hoge Noorden: de stukken zijn hier onweersprekelijk) zo nodig voor de classicale en provinciale bijl, omdat hij – soms tegen de wettige overheid positie koos? Welnee – Hendrik de Cock boog diep voor zijn God en had daarom de Koning, Willem I en zijn regering hoog in eer – hij las Rom. 13 en 1 Petr. 2,11-25 nog en was aan dat Evangelie gehóórzaam, ondanks 'de vuurgloed van de beproeving' (1 Petr. 4,12) die over hem was gekomen, waaraan diezelfde overheid schuldig stond samen met de synodale autoriteiten,

Nee, De Cock moest voor de bijl, omdat hij gelovig positie koos *in* het evangelie van de vrije genade en daaraan in de kerk zijn gedrag conformeerde (hoe zou de man anders die zijn Here vréésde?). Hij heeft geweten hoe sterk de inquisitie van de hervormde autoriteiten was: als hij wilde spréken tegenover een 'onderzoek'-instantie, dan kreeg hij toegevoegd: 'geen pourparlers'.

Nee, ds. Roos moet het nu ook weer niet te mooi maken!

■ De nieuwe vleeswording

En toch – in die (machteloze) onwil om zich

door het IKV te laten meeslepen op het pad van de actie, was op de achtergrond nog wat te herkennen van het zich bekommeren om de kerkmensen, om de schapen. Ds. Roos zal voor de kijker dat debatje wel hebben verloren – hij maakte het er ook naar – maar in zijn verlies was hij mij toch nog liever dan de man die zich daar als campagne-leider van de 'vredes'-activiteiten stond te rechtvaardigen.

Toen hem werd gevraagd (dat kan ik alleen naar z'n zakelijke inhoud weergeven), waarom toch zo nodig al die acties met al de risico's die daar toch aan verbonden waren, had hij zijn antwoord wel klaar en kende hij geen aarzeling.

Het toekijkend en toehorend Nederland kon de *kerst-boodschap* van het IKV (spreekbuis van 'de' kerken!) in ontvangst nemen: ja zeker, geen woorden, maar dáden en dus tégen Woensdrecht en dan desnoods met daden want: *'het woord moet vlees worden'*.

En dàt citeer ik letterlijk.

Want – ik spreek met matiging! – toen ik dat hoorde zeggen met die rustige, bijna-koele stem, toen sloeg de bliksem in! Dat toen ds. Roos niet anders wist dan wat te praten over een 'kerkwake' zus en zo – dat hij toen *de ketterij*, de virulante ketterij niet afwees – *stante pede* – dat was het fundamentele kwaad. Hier stond maar niet alleen een kerkelijk man zich 'unheimisch' te voelen in de confrontatie met een activisteling, die van de kerkelijke stijl geen notie had. Hier kwam het 'néén' niet uit de mond van een kerkelijk man, daar waar het gebóden was, omdat er notoire ketterij verkondigd werd.

Een trieste vertoning!

Maar in alle triestheid op huiveringwekkende manier ontdekkend.

De secretaris van het IKV is een openhartig man. Hij is openhartig bij het brutale af. De secretaris van het IKV is ongetwijfeld ook niet zonder een bepaalde begaafdheid. Hij weet in *vijf woorden* duidelijk te maken *welke* ketterij hem motiveert en drijft tot zijn actie.

Het Evangelie moet niet alleen maar handen en voeten krijgen. Het woord moet IN en DOOR ons, IN en DOOR ons doen en onze actie vlees worden, werkelijkheid worden.

■ De voortgaande incarnatie

Het is de ketterij van de ontkenning van de heilsgeschiedenis en de heilsfeiten in het *unieke* karakter daarvan.

'Het woord moet vlees worden' zegt de secretaris van het IKV. Is het dan niet al vlees geworden (Joh. 1,14)? Faber zal het niet ontkennen. Maar wat hij ontkent is, dat het toen

– van bóven af, zie heel de proloog van het evangelie naar Johannes! – *eens voor altijd* gebeurd is, dat de Zoon, die *het* Woord vlees deed worden. Er is in die gedachtenwereld van de secretaris van het IKV geen *uniek* heilsfeit. En het is er zéker niet als van G6d gekomen en alléén van God. Er is geen unieke heilsgeschiedenis – geboorte, sterven, opstanding, hemelvaart *naar de schriften* (1 Kor. 15!) – er is bij ons en er móet bij ons zijn een voort-durend heilsproces, dat door ons in gang gezet en in gang gehouden moet worden: god-met-ons en wij-met-god. De heilsgeschiedenis, waarin God zijn genadig initiatief stelt, is hier verworden tot het *heilsproces van mensen*. En als het kerstfeest *eerst* ontluisterd is, wordt het vervolgens opgevuld met de valse messias-verwachting en de profeet dáárvan zegt het zelfverzekerd tegen luisterend en kijkend Nederland: christenen van alle kerken verénigt u, en draait niet langer: *het moet kerst worden voor ons en door ons en zó voor de wereld en door de wereld*. En nu kan men verder invullen.

Het moet natuurlijk altijd maar weer 'kerst' worden: het woord móet vlees worden en het rode boekje van het IKV geeft het 'feestprogramma' van dit heilsproces aan: vandaag in actie tegen Woensdrecht, morgen tegen Soesterberg en overmorgen tegen Den Haag en straks met onze makkers van over de grenzen maken we de vredesweg naar Moskou vrij; want 'het woord moet vlees worden' en dat zal dan de wereld van Oost en West genezen: als wij het proces maar op gang brengen.

■ Ook het bloed van Golgotha komt terug enzovoort

Komen er dan tegenslagen?

Wordt het als de geweldloosheid overgaat in gewelddadigheid misschien ook nog eens een keer een bloedbad. Wordt er met scherp geschoten van de éne kant en met molotov-cocktails geslingerd van de andere kant en worden dan de weerlozen vertrappt op de weg naar de vrede?

Maar wat wil men dan? Na Bethlehem komt toch Golgotha? Als het woord vlees wordt, dan zal er bloed vloeien. Als dat moet, dan moet dat maar.

De Christus wist van het 'moeten' van de goddelijke heilsraad (ook door de zonden van mensen heen). We kunnen er overal in het Evangelie van lezen: Luk. 13,33; 17,25; 22,37; 24,7. Wanneer Petrus met zijn parmantig initiatief actie neemt om dit 'moeten' tegen te staan, wordt deze eerste belijder van de Christus door Hem als 'satan' teruggewezen. We lezen het: 'Van toen aan begon Jezus Christus zijn discipelen te tonen, dat hij naar

Jeruzalem móest gaan en veel lijden van de zijde der overpriesters en schriftgeleerden en gedood worden en ten derden dage opgewekt worden', maar Petrus zei: daar komt niets van in, maar toen weer onze Heiland: 'Ga weg achter Mij, satan; gij zijt Mij een aanstoot, want gij zijt niet bedacht *op de dingen Gods*, maar op die *der mensen*' en *alléén* wie op die dingen van God is bedacht kan de oproep verstaan, die dan volgt: 'Indien iemand achter Mij wil komen, die verloochene zichzelf (met zijn Christus-brutaliserende acties) en neme zijn kruis op en *volge MIJ*', **Matt. 16,21-24**.

Maar als Christus zijn woord van het kruis spreekt, dan zal de antichrist niet nalaten zich ook *dáárvan* meester te maken, zoals dat unieke woord: 'het woord is vlees geworden' uit Joh. 1,14 eveneens ondergaat in het eerste artikel van het actieprogram van het antichristendom: 'geen woorden, maar daden'. Want is het niet ook al door **Marx** en Lenin gepraktiseerd: de vrede *móet* komen en dan *móet* het maar in de weg van het geweld: het bloed van deze martelaren (wie het dan ook zijn) is het zaad van een nieuwe wereldkerk, van een nieuwe wereld. Zó moet ná 'ons' kerst 'ons' Golgotha komen. En Jan Matthijs van Haarlem was in 1534 (het is het gedenkjaar 1984!) zo dolzinnig dweepziek, dat hij zichzelf opofferde in de edele strijd van de nobele waanzin. En ná dit kruis zal toch de opstanding komen! *De hele keten van de heilsgeschiedenis is in te ruilen voor de ketting van het heilsproces*.

Er is maar één voorwaarde: we moeten de Messias terzijde schuiven. Hij mag 'een' messias zijn. Maar er zijn na Hem anderen gekomen. En ze komen steeds weer. Ze staan te dringen voor de beeldbuis. Er is geen stem van Boven, die zegt: 'hoort Hem'. Deze messias kondigt zichzelf aan: 'hoort mij'.

■ Een tweërlei 'moeten'

Het is allemaal zo waar. Het is allemaal zo logisch: 'geen woorden, maar daden' en: 'je moet risico nemen' en: 'je moet het *verlies* hebben ingecalculeerd van te voren', want: 'er moet toch een nieuwe wereld komen'.

En waarom is het zo logisch?

Omdat ieder vals messianisme het program van *de* Messias, de Enige, heeft gestolen – dat *heilsprogram*, dat kwam uit kracht van het oude *heilswoord* en dat deze wereld zegent vanwege de eeuwige *heilsraad* van de enige God.

Schoon en rijk heeft ds. J. van Andel over het 'moeten' van de ware Messias door God gezonden gesproken in zijn kommentaar op Luk. 24.47:

Beide (dood en opstanding) moesten geschieden, omdat zij voorzegt waren, en zij waren voorzegt omdat zij besloten waren; maar waarom waren zij dat? Het antwoord ligt voor de hand, 't was *omdat* in zijn naam bekering en vergiffenis gepredikt moest worden aan alle volken'.

Ja, *dàt* is het 'moeten' van de christelijke prediking.

Maar daartegenover staat het 'moeten', omdat er een levende God is die van de messianistische prediking! Het éne is het 'moeten', omdat er een levende God is die de wereld liefheeft in zijn Zoon.

Het *ànder* is het 'moeten' van de parmantige mens, die de wereld op zal tillen naar de door hem bedachte vrede.

Laat ons toch vallen in de handen van God.

Want de barmhartigheden van de valse messias zijn wreed in vergelijking met het verlossende recht van Davids grote Zoon, die het goddelijk pact van heil komt vervullen.

De duizendpoot is niet alleen een 'grijselijk' beest, namelijk de duizendpoot onder de mensen, die zo nodig het heilsfeit moet stellen in zijn daden.

Déze duizendpoot is gevaarlijk.

Een roofdier.

En dan maar: **I.K. V.** geheten!

De schutkleur is het gevaarlijkste

J. Kamphuis

echter niet voort uit idealisme, maar uit ideologie.

1984 besluit met een naschrift, 'Aanhangsel; de beginselen van de Nieuwspraak'. Veelal wordt deze uiteenzetting over de grammatica en het gebruik van de Nieuwspraak beschouwd als een toegift door de auteur. Als een ondersteuning van de authenticiteit van het beschrevene. Het doet inderdaad denken aan de taal die Gulliver optekent uit de mond van de Lilliputians in *Gulliver's Travels*; dat blijft niet bij enkele woorden, en door de keuze van klanken krijgt de lezer de indruk dat hij met een taal te maken heeft. Zo functioneert het 'Aanhangsel' bij *1984* echter niet, al zal de gemiddelde lezer het wel zo ervaren. Het ligt meer voor de hand, gezien

Taal in 1984, hoop of wanhoop?

I

■ Newspeak

In dit Orwell jaar mag bekend worden verondersteld dat *1984* niet bedoeld is als een profetie van een werkelijkheid zoals die in een bepaald jaar zal bestaan. Orwell's boek kan gezien worden als een aanklacht tegen het stalinisme (zuiveringen, geheime politie, verafgoding van de leider) en als een waarschuwing tegen de dreiging van elk totalitair systeem, dat de vrijheid en de waardigheid van de individuele mens wil vernietigen. Orwell constateerde bepaalde tendenzen in zijn tijd en trok lijnen door naar de toekomst. Hij was geen profeet, maar realist.

In het boek nemen de thema's 'geschiedenis' en 'taal' een dominerende plaats in. De hoofdpersoon, Winston Smith, wordt door deze beide zaken gefascineerd. Als enige (althans zo ervaart hij het) begrijpt hij dat het verleden doelbewust wordt herschreven vanuit politieke overwegingen. Als enige doorziet hij hoe de taal een machtsmiddel is geworden in handen van de Partij. Hij gaat zelf met dat verleden en die taal aan de slag: hij gaat een dagboek bijhouden, hij interviewt oude mensen, verzamelt uitdrukkingen van vroeger en blijft zoeken naar de precieze tekst van liedjes uit zijn jeugd.

De rol die taal in deze roman speelt is boeiend. Er wordt door de Partij een nieuwe taal ontwikkeld, 'Nieuwspraak' (*Newspeak*), die de oude geheel zal gaan vervangen. De logische, doorzichtige structuur van deze taal heeft veel weg van het concept van Esperanto. De motieven die erachter zitten komen

de stijl en de schrijfrant van Orwell, dat het een andere functie zou kunnen hebben. Er zijn critici die in deze taalkundige verhandeling een dubbele bodem zien, een heimelijke knipoog naar de lezer, een bemoedigend aspect van de zo dreigende en sombere boodschap van deze roman.

Voor de duidelijkheid volgt eerst een korte schets van de inhoud van *1984*. Daarna een korte beschrijving van de Nieuwspraak, gevolgd door een bespreking van het 'Aanhangsel'.

■ Korte inhoud

Het verhaal speelt zich af in Londen, inmiddels hoofdstad van Oceanië, een van de drie supermachten waarin de wereld zich verdeelde na de atoomoorlog in de vijftiger jaren. Oceanië, Oostazië en Eurazië zijn voortdurend met elkaar in oorlog, waarbij periodiek

In George Orwell's 1984 speelt het thema van de taal een zeer belangrijke rol. Een van de redenen daarvoor is dat Orwell beseft hoe machtig dit middel is in handen van de staat. Een vraag is echter waarom Orwell zooveel aandacht besteedde aan de uitwerking van dit thema. Hij besloot de roman zelfs met een grammatica van de nieuw geconstrueerde taal Newspeak ('Nieuwspraak'). Het 'hoe' en vooral onvermoede aspecten van het 'waarom' willen we in dit artikel nagaan. Allereerst een schets van de plot van het verhaal en de plaats die de taal in 1984 inneemt.

Omslag van de laatste editie van '1984' in het Nederlands, uitgegeven door de Arbeiderspers, Amsterdam.

van bondgenoot c.q. vijand gewisseld wordt. Geen van de drie kan en wil de overhand krijgen: 'zolang zij met elkaar in strijd blijven, houden zij elkaar overeind, als drie korenschoven.' De maatschappelijke structuur van Oceanië is de pyramidevorm. Er zijn drie klassen met onderling onveranderlijke grenzen. Bovenaan staat de Kernpartij, zij alleen oefent de macht uit, aangevoerd door de (niet-bestaande) half-goddelijke leider Grote Broer. Daaronder bevinden zich de leden van de Randpartij, iedere burger is door geboorte lid. De basis van de pyramide wordt gevormd door de overige 85 procent van de bevolking, de 'proles' (proletariërs). Zij worden door de machthebbers als dieren beschouwd en bezig gehouden met loterijen, pornografie, drank en films. De Kernpartij oefent de macht uit door middel van de instrumenten angst, verraad, dreiging, geweld. Het land wemelt van geheime leden van de Gedachtenpolitie, vanuit helicopters wordt in de woningen gegluurd, op tal van plaatsen zijn verborgen microfoons aanwezig en in nagenoeg elk vertrek is een 'telescherm' dat commandeert en registreert. Hoewel alle wetten zijn afgeschaft, weet iedereen dat bepaalde daden resulteren in arrestatie, martelingen liquidatie. Zelfs houding of gelaatsuitdrukking kunnen een mens fataal worden: gebrek aan enthousiasme of animo, een pessimistische of ongelovige blik kan worden uitgelegd als een blijk van onrechtzinnige gedachten (*Misdunk*).

In deze werkelijkheid leeft Winston Smith, een alledaagse man, met een gewone naam (de meest algemene in Engeland) en een gewone baan: hij houdt zich bezig met het herschrijven (het aan de feiten aanpassen) van reeds gepubliceerde dagbladartikelen en het vertalen ervan in de Nieuwspraak, de taal van de toekomst die de gangbare taal gaat vervangen. Winston wordt verliefd op Julia (hetgeen op zichzelf een subversieve daad is), ze huren een kamer in een wijk waar proles wonen. Een vooraanstaand lid van een ondergrondse politieke beweging de Kernpartij, O'Brien, doet zich aan hen voor als lid van een ondergrondse politieke beweging die de bestaande macht wil omverwerpen. Winston en Julia schenken O'Brien hun vertrouwen en verklaren zich bereid tot welke daad dan ook tegen de Partij. Van meet af aan worden hun gangen nagegaan, hun opvattingen en zwakheden geregistreerd. Dan volgt hun arrestatie. Winston wordt door O'Brien net zo lang ondervraagd en gemarteld tot hij *eigener* beweging dat verloochent wat hem het heiligst is: zijn liefde voor Julia. Aldus grondig gehersenspoeld, wordt hij tijdelijk vrijgela-

ten waarna hij als een gebroken man nog enige tijd mag voortleven. De laatste regels van de roman typeren Winston's totale overgave: 'Maar het was zo goed, alles was goed, de strijd was voorbij. Hij had de overwinning op zichzelf behaald. Hij had Grote Broer lief'.

■ Taal, denken en macht

God gaf de mens de gave van de taal, tezamen met het wonder van het zelf-bewustzijn. Een goed gebruik van deze gave was mogelijk, maar misbruik ook. Satan is de eerste die tot misbruik overgaat. Eva wordt door een halve waarheid aan het *denken* gezet en tot de zondige daad verleid: 'God heeft zeker wel gezegd...' ² Het woord appelleert aan het denken, het redeneren. Taal stelt in staat om het resultaat van gedachten vast te houden, kennis is voornamelijk vastgelegd in woorden. Taal kan ook appelleren aan instincten, emoties. Woorden zijn gekoppeld aan begrippen, ze roepen een ervaring op, een indruk, een gevoel. Men ontkomt niet aan bepaalde associaties en gevoelens als men woorden gebruikt als: tijd, gezelligheid, liefde, geluk. Zeer sterk komt dit naar voren in een cruciale passage in 1984. Winston is voor zichzelf gaan begrijpen hoe alomvattend het bedrog om zich heen aanwezig is. Hij ziet dan in hoe zinloos het echter is om daar, alleen, tegen in te gaan. Hij overweegt martelaarschap en ook zelfmoord. Dan komt hij in contact met Julia. Zij weet hem een briefje in handen te spelen. Wanneer hij, onopgemerkt, het papiertje openvouwt, leest hij: 'ik heb je lief'. Dan laait de levenswil in hem op. Door die luttele vier woorden, die in de context van zijn maatschappij zo revolutionair zijn.

Toch lijkt het erop dat in 1984 de rol van taal wordt overschat. Taal en denken worden teveel als een twee-eenheid gezien. Hoe minder woorden voor een zaak of een begrip bestaan, des te minder kans op bijgedachten, associaties, gevoelens – dat is een van de hoofdprincipes achter de Nieuwspraak. Zoals dat in de roman onder woorden wordt gebracht: 'Begrijp je dan niet, dat de hele bedoeling van de Nieuwspraak is om de denkruimte in te krimpen? Uiteindelijk zullen wij *misdunk* letterlijk onmogelijk maken, omdat er geen woorden zullen zijn om die in uit te drukken. Elk begrip dat men ooit nodig kan hebben, zal door precies één woord worden uitgedrukt, waarvan de betekenis streng omlijnd is, terwijl alle bijbetekenissen ervan zijn uitgewist en *vergeïen*' ³

Slechts in een toestand van onbewustheid kunnen veranderingen in partij-opvattingen

zonder moeite geaccepteerd worden. Het ideale spreken van de toekomst is niet meer praten vanuit de hersenen, maar vanuit het strottenhoofd: een robotachtig gekwaak dat treffend 'eendespraak' ('duckspeak') wordt genoemd. Er wordt dus aangenomen dat de Nieuwspraak een onveranderlijke taal zou kunnen zijn. Dit is echter door onderzoekingen weerlegd. Alleen als mensen tot levende robotten zijn verworpen, zou het voorstelbaar zijn dat men de dynamiek in de taal zou kunnen onderdrukken.

Beheerst men via de taal het denken van de mens, dan is de macht over hem totaal. De taal is dus het machtsmiddel bij uitstek van de Partij. Het geschreven, maar vooral het gesproken woord. Continu wordt de partij-propaganda over de burgers uitgestort: het telescherm kun je niet zo zacht zetten of het blijft hoorbaar doorpraten over (denkbeeldige) overwinningen op slagvelden, over de successen op economisch gebied. Op alle plaatsen waar mensen komen, dringen zich de partijslogans aan je op: 'oorlog is vrede', 'vrijheid is slavernij', 'onwetendheid is kracht'. Op levensgrote aanplakbiljetten staren de ogen van Grote Broer je aan, met de tekst: 'GROTE BROER ZIET U' (dat het Engelse woord tevens 'bewaken' suggereert, komt helaas in de Nederlandse vertaling niet uit).

Het is dan ook geen toeval dat de hoofdpersoon in zijn dagelijkse werk direct bij het maken van taal betrokken is. Hij is specialist in het 'rectificeren' van artikelen; hij moet die aanpassen aan de gewijzigde inzichten en doctrines van de Partij. Zo smeedt Winston Smith (= smid) het verleden om tot de waarheid van het heden. Ook Julia is trouwens bij het produceren van taal betrokken. Zij werkt op de Romanafdeling, waar romanschrijfmachines mechanisch boeken 'schrijven'. Winston is een van de weinigen die een ware herinnering aan het verleden bewaart en die vergelijkt met het heden. Hij gaat op zoek naar het 'hoe' en naar het 'waarom'. Was het altijd zo geweest als nu? Is hij de enige die een geheugen heeft? Hij gaat in het geheim – buiten de actieradius van het telescherm – een dagboek bijhouden, bedoeld als een controleerbaar verleden voor toekomstige generaties. Hij interesseert zich voor oude gezegdes, voor oude liedjes, herinneringen van oude mensen. Aldus ontwikkelt Winston zich tot een creatief gebruiker van de taal en wordt mede daardoor een bedreiging van de Partij.

P. C. van Daalen

Doe als wij

Een politiek forum. Mensen van verschillende politieke richtingen in alfabetische volgorde achter de tafel. In de zaal mensen die komen kijken hoe hun man of vrouw het eraf brengt.

Het gaat over partijprogramma's, over 'oog hebben voor de realiteit' en over 'we mogen het samen niet langer nemen'. Veel lijn zit er niet in de bespreking. Maar de vertegenwoordigers van de verschillende partijen zijn al gauw herkenbaar. Ook de man die er voor het GPV zit.

Hij heeft zich goed voorbereid. Wat hij zegt is politiek *terzake*, ook als hij met klem betoogt dat het in het staatkundige leven moet gaan om de eer van God en om de dienst aan Christus die de dood heeft overwonnen en aan wie alle macht is gegeven.

Veel belangstelling voor deze geloofsmotieven schijnt er aanvankelijk niet te bestaan. Voor de meeste mensen zijn er wel hetere handijzers.

Tot iemand in de zaak de GPV-er rechtstreeks vraagt: 'u zou het liefst willen dat alle mensen net als u christelijk zouden zijn?'

Natuurlijk denkt de GPV-er automatisch.

'Dus als iedereen maar gereformeerd zou zijn, dan zou alles in ons land en in Europa op rolletjes gaan?'

Hoe moet je op zo'n vraag antwoorden? De GPV-er aarzelt. Er schiet van alles door z'n hoofd. Gaat in gereformeerde kring alles op rolletjes? Probeer maar eens een persoonlijk conflict in een gemeente op te lossen. Of probeer eens plannen te maken voor *kerkbouw* of voor splitsing van een gemeente. Je zou soms de indruk krijgen dat zoiets juist in de kerk extra moeilijk is.

Maar toch zingen we met overtuiging 'kom, doe als wij...' En allicht houdt de oproep om God te eren direct verband met de opdracht om Gods lof te zingen temidden van zijn volk.

In zijn antwoord tracht de GPV-er de beschuldiging van hoogmoed, die in de vraag opgesloten lag, te pareren. Het gaat niet om ons, maar om het woord van de HERE. Hij heeft niet het idee dat de mensen hem goed begrijpen.

Achteraf komen hem betere formuleringen voor de geest. Hij bedenkt hoe gemakkelijk het kan worden misverstaan als we het Evangelie ter sprake brengen waar politieke problemen moeten worden opgelost.

Gods Woord levert geen ideologie waarvan we in het politieke forum proberen aan te tonen dat ze beter werkt dan andere.

Zeker, wo gaan met onze christelijk-politieke overtuigingen in de slag. Het Evangelie wijst richting en biedt normatief houvast.

Maar laat alsjeblieft niemand de fatale vergissing begaan de waarheid van Gods Woord gelijk te stellen met de praktische vruchtbaarheid van deze overtuigingen en nog minder met wat wijer in ons eigen leven van maken.

K. Veling

Afscheiding in Hattem

2

628 Ds. A. Brummelkamp was 23 jaar oud toen hij op 19 oktober 1834 intrede deed in Hattem. Maar deze jeugdige leeftijd betekent zeker niet dat hij argeloos aan zijn taak begon.

² 'Lidmaten' = belijdende leden.

⁵ De kerkeraad bestond toen naast de beide predikanten uit 4 ouderlingen: J. Hoogers, landbouwer/zaakwaarnemer en lid van de gemeenteraad; J. Stegeman, kleermaker; T. H. Jaspers, broodbakker/winkelier; H. ten Have, landbouwer; en uit 4 diakenen: W. Rave, winkelier; J. A. Schmiedeman, winkelier/postdirecteur; G. Geerlings, korenmolenaar; H. Schutte, verver.

⁴ Mr. Frederik Alexander Sippo Arnold baron van Ittersum (1800-1877), vrede-rechter te Hattem, later kantonrechter te Elburg, lid van de Provinciale Staten van Gelderland en kamerheer i. b. d. van de Koning. Hij was een man met een brede interesse op rechtskundig, landbouwkundig, politiek, genealogisch en historisch gebied. Hij woonde met zijn gezin aan de Korte Kerkstraat en behoorde tot de 'upper ten' van Hattem. Hij moest blijkens bewaard gebleven correspondentie niets van de Afscheiden hebben.

⁵ Simon van Bel (geb. 1773) was de Stedelijke Ontvanger en woonde aan de Markt.

De eerste kwestie

Brummelkamp was er de man niet naar om, wanneer hij verkeerde toestanden ontdekte, er gras over te laten groeien. Met jeugdige ijver en reformatorisch vuur stelde hij reeds in de derde kerkeraadsvergadering die hij bijwoonde – op 9 november 1834 – een kardinaal kwestie aan de orde.

De Scriba (Brummelkamp) te kennen gegeven hebbende dat hij bezwaar vindt in het dopen van kinderen, der zodanigen die **geene** lidmaten² der Gemeente zijn, zonder vooraf de ouders te hebben gesproken en zonder dat er een Lidmaat der Gemeente als **getuige** tegenwoordig zij; zoo is in de vergadering **voorgesteld** of **men** de ouders Lasten moest **verplichten**!

Uit hoofde van vele zwaarigheden welke zulks zoude kunnen opbrengen, is er besloten zulks uit te stellen, en in de eerstkomende huisbezoeken, de ouders te verzoeken, zich voor den doopdag ten huize der predikant te voegen. Dit ook reeds bij voorbaat van een predikstoel te doen is den predikanten **toegestaan**.

Inderdaad deed Brummelkamp de bedoelde afkondiging van de preekstoel. Maar voorlopig bleef het daarbij.

Handhaving van de tucht

Na een paar maanden werken trok Brummelkamp in de kerkeraad opnieuw aan de bel.³

Art. 2

Volgens de aanstaande viering van het H. Avondmaal is de *Censura Morum* gehouden. Ds. Brummelkamp gaf aan de vergadering te kennen dat hij op raad van de **Br.en.** ouderlingen geen huisbezoeking gedaan had bij het lid der Gemeente F. A. S. A. **van Ittersum**⁴ naardien hij voor eenigen tijd aan Br. Ouderlingen *als zoodanig* gezegd had den genoemde predikant, niet als predikant aan zijn huis te willen ontvangen, en dat hij dezen voor eenen dweeper hield.

Ds. Brummelkamp stelde daarop voor Zijn

E. door middel van den koster uit naam van den kerkenraad te laten vragen, of hij den genoemden predikant met **eenen** ouderling tot het doen der huisbezoeking wilde verwachten, om dan verder volgens bekomen antwoord, overeenkomstig onze kerkelijke instellingen te handelen.

Nadat dit voorstel in rondvraag gebracht was, bleek het dat de meerderheid der vergadering er tegen was, omdat men vreesde er geen nut mee te zullen doen.

De predikant werd vermaand om zich de baan van **dweeper** te laten welgevalen, daar de Eerw. kerkeraad zich de beschuldiging 'van eenen dweeper tot predikant beroepen te hebben' ook niet zoude aantrekken.

Art. 3 Ds. Brummelkamp berichtte dat hij in de huisbezoeken bevonden had dat het lid der Gemeente S. **van Bel**⁵ allezins **ergelijk** was in de **leer**, daar hij de hoofdwaarheden van onze gereformeerde godsdienst loochende; en stelde genoemde predikant daarom voor om overeenkomstig de kerkelijke verordeningen ook met dit lidmaat te handelen. Hoewel het meerdere deel der vergadering volkomen overtuigd was van de schandelijke gevoelens welke genoemd lidmaat koesterde, heeft echter diezelfde meerderheid der vergadering geoordeeld dat het beter was ook van deze zaak verder geen werk te maken.

Bovenstaande notulen werden door Brummelkamp als scriba opgesteld. Ze leidden tot de eerste merkbare polarisatie en scheiding der geesten in de kerkeraad. Op 5 februari werden ze 'door de meerderheid der vergadering afgekeurd, in zoover, dat men liever gewild had, dat het vermelde Art. 2 en 3 niet gemeld ware geworden omdat hetzelfde den Eerw. vergadering beschuldigt van niet te hebben gehandeld overeenkomstig plicht'. De vier ouderlingen dienden zelfs naderhand een formeel protest tegen de notulen in. Zij verklaarden:

'dat de ondergetekenden er wel verre af zijn om de handelingen, zoo van den Heer van Ittersum als van den Heer van Bel goed te keuren **neen** maar genoemde leden biddend den **Heere** aanbevelende **God is machtig**. Ter zaak dan waarom wij het voorstel door Ds. Brummelkamp gedaan niet hebben kunnen instemmen. Deze is niet alleen gelegen zoo en als in de notulen gemeld is dat men er geen nut mede zoude doen, neen zij bestaat hoofdzakelijk hierin hetwelk wij tot ons innig leedwezen moeten melden, hoewel zulks ons voor een jaar nog zoo vreemd was, dat er in deze gemeente eene aanvankelijke

scheuring bestaat welke van Dag tot Dag schijnt toe te nemen en men duidelijk inziet wanneer men voormelde zaak zoo en als dezelfde is voorgesteld wil vervolgen men van de eene stap tot de andere gedrongen wordt en daardoor de hoofdbewerker **derzelve** behulpzaam zijn en **alzo** die rampzalige Scheuringen meer en meer voedsel geven hetwelk naar ons inzien **zooveel** mogelijk moet vermeden worden omdat derzelver noodlottige gevolgen over ons onberekenbaar zijn en men dus in die hoop om iets ergers voor te koomen men zich niet kon overgeven aan onbedachtzame plichtsbetrachting en daardoor soms de geheele gemeente beroeren.

Zoo is het dat wij na alles en wel hoofdzakelijk de gevolgen in biddende overweging hebben genomen ons verplicht gevoelende en wel in het belang der geheele gemeente in dezen met toegevendheid te handelen vertrouwende zulks meer bevorderlijk te zijn voor de *ware gemeente van Christus*. Dan genoemde leden overeenkomstig de kerkelijke verordeningen te vervolgen.

De **Heere** kent onze ware bedoelingen en schenke genadiglijk Zijn Zegen op **dezelve** en geve ware liefde en eensgezindheid in deze gemeente want zoo de **Heere** rechter is en zal het keuren.

Zo stonden de visies inzake tuchtoefening tegenover elkaar. Intussen gaf ds. Van der Roest op de vergadering van 5 februari te kennen 'dat hij, over het in art. 3 vermelde nadenkende, meende dat het de plicht der vergadering was om de zaak aangaande het lidmaat S. van Bel verder gevolg te geven; waarover gesproken en rondgevraagd zijnde, er eene Commissie benoemd is om het genoemde lid der gemeente broederlijk te gaan vermanen'.

M. te Velde

• (wordt vervolgd)

SNELAFVALLEN?
Dat is ongezond.
Verstandiger is het op de veilige natuurlijke methode met onze plantaardige vermageringstabletjes. Bovendien het natuurlijke middel om verstopping te voorkomen!
Kuur voor een maand 20,-

DROGISTERIJ SIKKING
BARREVOETESTRAAT 5
2011 WL HAARLEM
Tel. 023-312882/324606
Postgiro 190609

Het was al laat, die laatste synodedag van de eerste vijf, lange vergaderweken, toen ik mijn vriend de vakantieganger weer ontmoette. Hij zag er verfromfaaid en verregend uit, keek somber, maar dat veranderde snel. Opvallend lenig, gezien zijn gezellig gezette figuur, sprong hij van zijn zwarte opoe's fiets. 'Ik wilde net vertrekken. Het blijft toch maar regenen en de caravan is mij te koud'. Hij geeuwde en geschrokken keek ik in zijn rood ontstoken keel. Mijn medeleven deed hem zichtbaar goed. 'Hoe was het deze weken op de synode'?

We hingen wat **druilerig** tegen een gammelhouten hekje aan. Vóór ons dikke, glimmende, Heemse koeien, achter ons een muisstille camping vol bejaarden en boven ons donkere, dreigende regenwolken. 'Hebben jullie nog wat kunnen doen'? Ik keek hem bedroefd en teleurgesteld aan. Zou hij dan het Nederlands Dagblad niet lezen? Gaan al die kerkbode's in Noord en Zuid, in Oost en West met spannende, spontane synodeverhalen zo maar aan hem voorbij? Doet hij helemaal niets met die indringend, adembemende impressies uit *De Reformatie*? Een mens, die dat alles en vooral het laatste, moet missen, gaat een zware gang en is te beklagen.

Vertrouwelijk leg ik mijn hand op zijn martiale schouder. 'Ik zal je eens vertellen, wat eigenlijk best in de vertrouwelijke acta zou opgenomen kunnen worden.' Hij knikt gretig. 'Zulke vertrouwelijke acta worden goed gelezen en graag gehoord', merkt hij wijsgerig op. 'Ik luister.' Dan vertrouw ik hem toe en heel de natuur rondom luistert mee: een synodelid groeit op drie manieren.

1) in taalgebruik. Thuis merken ze dat direkt. Vader heeft het over 'integraal eten aan tafel is wat behoort en partieel aan de maaltijd deelnemen, is beledigend voor moeder'. Die-

zelfde vader vermaant de oudste zoon met: 'het is de toon, die de muziek maakt, mijn jongen' en zegt dat zelfs nu – ook geleerd op de synode – in het Frans tegen de Havo-dochter, die met haar klas juist Parijs heeft bezocht, als het niet Londen was.

2) in **woordgebruik**. Woorden als: massaal, massief, monumentaal e.d. strooit hij kwistig rond, waarbij heel zijn houding heldahtigheid uitstraalt. Hij stapt door het huis als een ridder zonder vrees of blaam. Geen woord neemt hij zomaar ongefundeerd aan. Overal hakt hij vrolijk en lustig op los of prikt er met kennelijk plezier doorheen. Afkortingen deklameert hij met veel verve in de nachtelijke slaap: I.S.K./I.K.B./P.B./ of N.B. en als er nog méér afkortingen bij komen overwegen de huisgenoten ernstig een gravamen – klinkt zwaarder dan bezwaarschrift – in te sturen.

Ook 'selectie', 'saillant', 'cri de coeur', 'dubbel aksent' en 'consistoriocratie' zijn woorden die hem gemakkelijk en helemaal vóór in de mond liggen. Moeiteloos rollen ze eruit.

3) in **broekgebruik**. (ik laat de stem dalen; het is nu haast donker en mijn vakantie vriend heeft geen licht op de fiets; 'laat zien, dat je er bent', zeg ik. 'Zo is het,' fluistert hij.)

Het eten is goed en niet goed. Er zijn echtgenotes die iedere Vrijdagavond onverbiddelijk naar de weegschaal wijzen en wat kan dán, echt niet alleen die wijzer, hevig te keer gaan. Maar bij het Heemse hek is het bladstil. In de camping ginds wordt gezongen. 'Hoe met de psalmberijming? Al klaar?' De stem van de verregende vakantiegenieter klinkt dramatisch melodieuze. Ik ben ineens weer helemaal bij die vergaderingen.

Waarom lag de zaak met betrekking tot de nieuwe psalmberijming ineens zo ingewikkeld? Waarom op het eind van de rit onverwacht zulke drempels? Voor velen kwam het erg verward over en leek plotseling de IKB geheel of gedeeltelijk, de allerbeste keuze voor de nieuwe psalmberijming. Even terug in de geschiedenis. Door de kerken wordt al vele jaren gewerkt aan een nieuwe psalmberijming. Omdat in 1972 de Synode van Hattem moest constateren, dat de berijming van de Interkerkelijke Stichting voor Psalmberijming, de IKB, niet als geheel kon overgenomen worden, werd door diezelfde Synode besloten met deputaten door te werken aan een nieuwe psalmberijming in een poging te komen tot een eigen selectiebundel. Daar gedeeltelijke overname van de IKB toen niet werd toegestaan, moest deze bundel terzijde geschoven worden. Na jaren arbeid kwam de eigen samenstelling klaar, getoetst en werden

talloze op- en aanmerkingen uit de kerken door de deputaten verwerkt in een hernieuwde bundel. Deze werd de synode van Heemse ter definitieve goedkeuring aangeboden. Echter – en hier ontstond de verwarring – sommige kerkeraden en kerkleden verzochten de synode toch alsnog nader onderzoek te willen doen naar de mogelijkheid tot selectie uit de IKB. Deze verzoeken stoelden op persoonlijke kontakten en persberichten.

Jammer dat de Stichting Interkerkelijke Psalmberijming niet rechtstreeks onze deputaten van de gewijzigde houding op de hoogte bracht. Dat had verwarring naar buiten en onnodig tijdverlies kunnen voorkomen. Nu moest de Synode eerst zelf om inlichtingen vragen. Dat werd ook gedaan. En wat is dan uiteindelijk de bedoeling? Dat de Synode zelf kan besluiten of en hoeveel en welke psalmen uit de ISK voor opname in de eigen selectiebundel in aanmerking komen.

Op woensdag 6 juni hadden het moderamen van de Generale Synode en het moderamen van de ISK een bespreking over deze zaak in Amstelveen en kwamen tot een gezamenlijke verklaring. De ISK toonde er begrip voor te hebben dat de Synode naast reeds vroeger geformuleerde inhoudelijke bezwaren tegen bepaalde psalmen, ook de geïnvesteerde vóórarbeid van haar deputaten en kerken wil honoreren. Het ISK verzekerde verder dat voor de Geref. Kerken nu de mogelijkheid open staat tot overname van een onbepaald aantal psalmen.

En daarmee was de verwarring weggenomen. De Generale Synode heeft met betrekking tot de psalmberijming nu al het materiaal boven tafel. Er kan gewerkt worden, er zal hard gewerkt worden.

Het leek verantwoord de afgelopen weken het geduld van de kerken toch nog langer op de proef te stellen. Het was niet onterecht, temeer daar bleek dat de synode zeker oog heeft voor dit pastorale aspect dat aan de nieuwe psalmberijming vastzit, en niet veronachtzaamd mag worden.

'Geduld blijft een schone zaak. Geduld wordt beloond', merkt mijn vriend op. Misschien dan morgen toch goed weer in Heemse? Ik ga terug naar mijn caravan. 'Volhouden! Doorzetten!' Hij groet met de hand en verdwijnt in de nacht. Zijn zingen harmonieert goed met het gekraak van zijn onverlichte fiets. 'Gehoord worden' is ook belangrijk, zeker als het allemaal wat harmonieert...

J. v.d. Velden

Helaas, ik constateer het met enige droefheid: uitgebreide verhalen over de actie van Klein Links, dat de zaal uitliep, met hoogstens dertig volgelingen, terwijl misschien wel honderdvijftig mensen bleven zitten om naar Velema te luisteren. Echter, géén woord van Velema's verhaal in de krant. Of nauwelijks een woord.

Incidenten-journalistiek van de slechtste soort, waarbij iemand dan ook nog uitermate vals wordt behandeld. En dan komt nog het aller interessantste. Inleider-psychiater Keilson zei het treffend: ik ben gefascineerd door het feit dat de tegenstanders van Velema zó in de ban zijn van zijn tegenwoordigheid, dat ik mij afvraag wat ze zouden hebben moeten zeggen of vragen als hij er niet zou zijn geweest. En zo was het precies.

Men verdrong zich voor de microfoon om vragen op Velema af te vuren, zo nieuwsgierig was men naar zijn opvattingen, terwijl men tevoren zo duidelijk te kennen had gegeven die al te weten.

Enfin, uit deze anti-discriminatie dag kwam naar mijn oordeel Velema als de morele overwinnaar uit de bus. Met waardigheid stond hij zijn opponenten te woord en niemand kan achteraf beweren, dat er één verkeerd woord is gevallen.

Jammer alleen dat de journalisten meer oog hadden voor een allesbehalve zinnige demonstratie dan voor de inhoud van de discussie.

W. G. de Vries

Valse voorlichting over Velema

Het linkse Hervormd Nederland schrijft over de oneerlijke voorlichting die journalisten over prof. W. H. Velema verschaften het volgende eerlijke verhaal. Het is van de hand van Dick Houwaart en we geven het met instemming door:

Vals

De Haagse gemeenteraad heeft een bezinningsdag tegen racisme en discriminatie georganiseerd. Tevoren was er een geweldige deining ontstaan over het uitnodigen van de christelijk gereformeerde hoogleraar W. H. Velema. Deining, flink aangewakkerd door debatten in de gemeenteraad, aangezwengeld door zogenaamd Klein Links. Velema mocht niet komen, Velema moest zelf bedanken, de burgemeester telefoneerde, maar Velema zei: uitgenodigd is uitgenodigd. Punt Uit. Ik kom.

Waarom mocht Velema niet komen? Hij houdt er opvattingen over homofilie op na, die een aantal mensen niet aanstaan en hij vindt, geloof ik, dat de vrouw niet hetzelfde is als de man en een eigen plaats in het leven vervult. Hij discrimineert, riepen zijn tegenstanders afkeurend, hoewel hij nooit tegen de wet had gehandeld.

De dag kwam en er was behoorlijke belangstelling. Velema hield een alleszins redelijk verhaal, waarin zeker niet iedereen zich kon vinden en het was ook wel een beetje een ouderwets verhaal, maar vrijheid van godsdienst betekent óók, dat je mag zeggen wat je bezighoudt.

Wat stond er nu van die omstreden hoogleraar en zijn opvattingen de volgende dag in de krant? Kreeg hij een eerlijke kans? Werd er recht gedaan aan zijn opvattingen, die helemaal niet zo schokkend waren als zijn tegenstanders dagenlang hadden geroepen?

De Gereformeerde Kerk te EINDHOVEN zoekt voorziening in de Dienst des Woords op: 24/6, 29/7, 5/8, 9/9, 21/10 en 25/11; bovendien voor de ochtenddiensten op: 26/8, 30/9, 28/10 en 30/12. Welke predikanten zijn genegen en in staat om dan bij ons voor te gaan?

In de vakantie-tijd is er nog logeergelegenheid voor het gehele gezin. Graag contact met: H. Bondt, Eikvarenlaan 4, tel. 040-114691.